

23. Журавлев В. Ф. Нарративное интервью в биографических исследованиях / В. Ф. Журавлев // Социология 4М — 1993—1994. — №3—4. — С. 34—43.
24. Фукс-Хайнриц В. Биографический метод / В. Фукс-Хайнриц // Биографический метод: история, методология, практика. / [под ред. Е. Ю. Мещеркиной, В. В. Семеновской]. — М. : ИС РАН, 1994. — С. 11—41.
25. Медушевская О. М. Современное зарубежное источниковедение: учеб. пособие / Медушевская О. М. — М. : Высш. шк., 1983. — 143 с.
26. Мещеркина Е. Ю. Введение / Е. Ю. Мещеркина // Биографический метод: история, методология, практика. / [под ред. Е. Ю. Мещеркиной, В. В. Семеновской]. — М. : ИС РАН, 1994. — С. 5—11.
27. Воробьев Г. Г. Твоя информационная культура / Воробьев Г. Г. — М. : Мол. гвардия, 1988. — 303 с.
28. Бройль де Л. Соотношение неопределенностей Гейзенберга и вероятностная интерпретация волновой механики / Бройль де Л. — М. : Изд-во «Мир», 1986. — 344 с.

Ириоглу Ю. А. Проблема субъективности устно-исторических источников

В данной статье предлагается взгляд на одну из ключевых проблем устно-исторических исследований – вопрос субъективности устно-исторических источников. Автором, на примере обработки свидетельств болгар Северного Приазовья, предложены направления анализа вопроса субъективности и вероятностные пути разрешения упомянутой проблемы в процессе исследовательской деятельности с широким привлечением устно-исторических источников.

Ключевые слова: устная история, исторический источник, субъективизм.

Irioglu Yu. O. The Oral Historical Sources: A Subjectivity Issue

The article presents the point of view about the core issue of the oral historical researches - the question of a subjectivity of the oral historical sources. The author, processing the North Azov Bulgarians' oral narratives, has proposed the ways of analysis of the subjectivity issue and possible ways of its solving in researching with the wide usage of the oral historical sources.

Keywords: The Oral History, A Historical Source, A Subjectivity

УДК: 930.1(477)

I. A. Вівсьяна

«УКРАЇНСЬКИЙ П'ЄМОНТ» У ВИСВІТЛЕННІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

У статті аналізується процес розвитку історіографії проблеми «українського П'ємонту» вітчизняними дослідниками від її виникнення наприкінці XIX ст. до сучасності. Автор розглядає спробу «п'ємонтизації» Галичини та інших регіонів України. Питання «українського П'ємонту» залишається для багатьох сучасних істориків складовим у розробці проблем соборності української політичної нації. Це одна з перших спроб узагальнити історіографічний досвід з даної проблематики.

Ключові слова: «український П'ємонт», п'ємонтизація, національна консолідація, соборність.

На сучасному етапі розвитку суспільно-політичних наук помітно зростає увага вчених до проблематики становлення і розвитку державницьких традицій українського народу. З'ясування специфіки генезису та подальшої еволюції ідеї українського державотворення в історично насичений період другої половини XIX – початку XX століття дає змогу більш повно реконструювати розвиток теорії і практики українського державотворення загалом та врахувати набутий досвід у процесі розбудови сучасної української держави та громадянського суспільства.

Ще донедавна в офіційних документах та у вітчизняній науковій літературі домінували заідеологізовані стереотипи щодо становлення української державності і ролі в цьому процесі галицького фактору. Здебільшого негативні оцінки розвитку національної освіти, культури, науки в умовах австрійського конституційного ладу і, що найголовніше, формування політико-правової свідомості та політичної активності народів імперії призвели до вилучення з історії та наукового обігу важливої частини державно-правового досвіду.

Поняття «український П'ємонт» мало різне значення у різні періоди та в трактуванні різних діячів. Початкове його значення закладено практикою національно-визвольного руху в Італії середини XIX ст. Дійсний П'ємонт – провінція, з якої почалося об'єднання Італії, місце концентрації національно-патріотичних сил. Саме такий центр національної консолідації прагнули створити діячі Старої київської громади. Серед тих, хто ймовірно вперше застосував це визначення щодо Галичини, дослідники називають імена О. Кониського, П. Куліша, М. Драгоманова, М. Грушевського. Проте найбільш вірогідним автором метафори виглядає В. Антонович. Більшість представників суспільно-політичної та історичної думки XX століття стверджують, що Галичина на рубежі століть стала «духовним П'ємонтом» для української нації, регіоном, де зосереджувалась національно-культурницька праця, де формувались ідеали соборності. Соціально-економічним та політичним центром вона не могла бути в силу свого історичного розвитку. Термін «п'ємонтизація» трактується як складний процес перетворення у П'ємонт певної території. Поняття з'явилося у науковій літературі

зовсім недавно. Незважаючи на досить тривалий період використання термінів у історичній літературі, досі не було комплексних історіографічних досліджень.

Актуальність цього дослідження посилюється також наявністю певних прогалин у висвітленні відповідної проблематики в науковій літературі. Останнім часом на сайтах Інтернету почали з'являтися статті молодих дослідників про еволюцію ідеї «Українського П'ємонту» [1] та роль Галичини [2]. В умовах сьогоденної глобальної інформатизації, загального захоплення Інтернетом (який для багатьох студентів замінив роботу у бібліотеці) виникає небезпека поширення неперевіраних, а відтак і невірних даних про різні історичні явища. Прикладом можуть служити висновки епатажного Олеса Бузини: «отсталое племя галицких русинов никак не могло претендовать на роль объединяющего элемента в «украинском проекте» [3]. Таким чином, потрібен неупереджений об'єктивний науковий висновок про дане явище суспільно-політичного життя.

Появі тези про П'ємонт в українській історіографії передували загальні висновки про зростання національного руху на рубежі XIX – XX ст. Це, перш за все, праці М.Аркаса [4] та О.Єфименко [5]. Першою по часу виходу в світ була «Історія України-Русі» М.Аркаса (1906 р.). На останніх сторінках видання автор відзначає, що після 1881 року потреби літературно-публіцистичної діяльності українською мовою змусили перенести її до Галичини: «Львів, таким побитом, як колись у XIII віці, знову робиться осередком духового життя усієї України» [4, с. 375].

Безпосередньо вводиться поняття «український П'ємонт» у науковий обіг М.Грушевським у 1906 р. – статті «Галичина і Україна» та «Український П'ємонт» та ще з десяток статей та заміток, що публікувалися у довоєнний час. Серед цих праць назвемо «Розбурхане муравлисько» [6, с.528-535], «Крячуть ворони...» [6, с.10-19], «О любви к Отечеству и народной гордости» [6, с.20-37], «Час не жде!» [6, с.58-61].

Вчений не був схильний до ідеалізації Галичини у державотворчому процесі: «та культурна пожива, яку приготовано Україні в Галичині, в значній часті занадто сильно переїнята і в своїй змісті, і в зверхній формі та мові прикметами старого галицького рутенства, яке все ворожо ставилося супроти змагань до українізації галицької мови, галицької культури і хоч під напором людей, які свідомо змагали все до якнайтіснішого зближення Галичини з Україною, посувалося в сім напрямі, але досить пиняво і колись стане сильно на заваді в присвоєнні українцями національно-культурного галицького запасу. Не було тайною вкінці для них і те, що й на Україні поруч людей, які від перших заборон українського слова дивилися на Галичину як на український П'ємонт, як на ту всеукраїнську фабрику, де мусить вестися національна робота для цілої України, до слухного часу, – були все елементи, яким сей наклін до Галичини дуже не подобався, які все твердо стояли на тім, що "малорусский вопрос может быть разрешен только на русской почве", в тісній і нерозривній зв'язі з російським ліберальним чи якимсь іншим рухом; в очах одних се братання з Галичиною стягало на українство небажані підозріння в офіціальних сферах; інші боялися, так би сказати, занечищення, викривлення галицькими елементами українського руху, українського елемента в Росії» [7, с.182].

І.Франко вважав своїм громадянським обов'язком відкривати Західну Україну для цілої України, а її – перед світом. Окремі настанови дає письменник для галичан. Іван Франко, зазначаючи хиби мешканців Західної України, такі як: «неточність, балакучість та пустомельство, брак характерності, індиферентність та моральна грубошкірність, байдужість до важних загальних справ, а завзятість у дрібницях, пуста амбітність та брак самокритики, парадкування європейськими формами при основній малоосвітності та некультурності...» [8, с.407], – радить їм не поводитись як піонерам: «але рядовими в великім ряді і не сміємо своїх дрібних локальних справ виставляти як справи всенародні, своїх дрібних персональних амбіцій висувати на першу лінію загального інтересу» [8, с.405]. Його увага зосереджувалась на тому, щоб використати сприятливі умови галицької дійсності для розробки і пропагування доленосних питань української справи, оскільки Галичина «зробилась вікном для цілої України» [9, с.299].

Отож, за висновками М.Грушевського та І.Франка, на початок XX ст. Галичина уже виконала свою роль П'ємонту українського національного відродження. Надалі центр національного життя зосередився на Наддніпрянщині.

У науковому доробку української діаспори міжвоєнної доби особливе місце належить працям С.Рудницького. Він розробляє новий науковий напрям, на межі історії, географії та політології – політичну географію України. Питання визначення можливого консолідуючого центру української нації, її геополітичного розвитку захоплюють ученого та спонукають до вироблення на початку 1920-х років досить оригінальної концепції. При огляді основних національних країв С.Рудницький особливо відзначає свою батьківщину – Галичину: «Як один із черенів старої України є Галичина для української державної ідеї не менше важна, як П'ємонт для італійців, Іль де Франс для французів, давня гептархія для англійців, «старі» східні держави для Північно-Американської Унії. До цього прилучається ще й ця важна обставина, що під теперішню пору галицький відлом українського народу є національно найбільш свідомою й політично здисциплінованою частиною цілого українського народу» [10, с.220]. Таким чином, С.Рудницький підтверджує думку багатьох істориків про Галичину як духовний центр України, але з позицій політичної географії центр збирання українських земель має бути на Придніпрянщині. Віддаючи належне історичним центрам України, автор пропонує столицю нової української держави побудувати неподалік географічного центру в околицях Нікополя нижче Дніпровських порогів: «тут черенна область України з харчевого, мінерального і промислового боку» [10, с.368].

В.Липинський, відстоюючи принципи національної єдності, вважав галицьку політику, яка вела до створення окремої західноукраїнської держави, єдино раціональною і правильною. Він, як і галицькі консерватори, вважав привабливою ідею залучення представника імператорського габсбурзького дому до реалізації своїх політичних намірів [11, с.113]. Зазначимо, що у даному контексті Галичина зберігала б свою роль «П'ємонту».

У 1915 р. С.Томашівський опублікував нарис німецькою мовою “Світово-політичне значення Галичини” і українськомовний варіант цієї праці “Галичина. Політико – історичний нарис з приводу світової війни”. У 1925 р. львівський часопис „Політика” помістив статтю Томашівського „Драгоманов і Галичина”, в якій підкреслюється значна роль М.Драгоманова у становленні „галицького П’ємонту”.

У збірнику статей «Під колесами історії» С.Томашівський [12] акцентує увагу на таких державницьких ідеях: 1) особлива роль Галичини та уніатської церкви в майбутньому державотворенні; 2) український консерватизм; 3) об’єднуюча національна ідея; 4) європеїзація українського руху з опорою на власні (особливо в Галичині) традиції. Автор переконаний, що лише західноукраїнські землі зуміли зберегти в усіх історичних катаклізмах «український дух» завдяки своїй близькості до Заходу та опорі на церкву й державу.

В одному з найбільш повних оглядів історії України – праці І.Крип’якевича [13] значна увага приділена подіям кінця XIX – початку XX ст. Він наголошував, що «на початку XX ст. чоловіче місце в житті України займала Галичина. Конституційний лад австрійської держави дав змогу західній вітці українського народу розвинути свої сили в різних напрямках, а що цей розвиток ішов під безнастанним гнітом з боку поляків, то він набрав бойового характеру: галицькі українці намагалися опанувати всі ділянки життя своєї країни і створити базу під майбутню державність. Російська Україна навіть після революції 1905 р. такої політичної свободи не мала і не могла створити такої широкої організації; активніша молодь не знаходила на Наддніпрянщині змоги повного розвитку і емігрувала до Галичини, скріплюючи тут національний фронт. Своє провідне місце в українському світі Галичина завдячувала також широкій науковій і культурній діяльності, яку провів у Львові Михайло Грушевський спільно з Іваном Франком,— співпраця цих двох найвизначніших учених та ідеологів стала основою всеукраїнського єднання» [13, с. 292-293].

Відомо, що проблему «українського П’ємонту» розробляли у міжвоєнний період ряд авторів, праці яких з багатьох причин нам були недоступні для аналізу. Серед них М.Кордуба - на нього М. Грушевський покладав великі надії щодо здійснення проекту дослідження громадсько-політичного руху XIX – початку XX ст. М. Кордуба поруч з К. Студинським досліджував зв’язки Галичини з Великою Україною. У 1924 р. у Львові вийшла друком книга галицького священика і політичного діяча А.Камінського «Галичина П’ємонтом», що являє собою історико-політичний огляд Галичини [14]. Питанням культурних взаємин присвячена праця М.Угрин-Безгрішного [15].

Розробка проблеми у науковій літературі міжвоєнного періоду відзначається заполітизованістю, суб’єктивністю поглядів авторів історичних праць, що значно знижує їх наукову цінність. І все ж цей період є найбільш плідним у висвітленні проблемного питання.

Внаслідок заангажованості радянських істориків проблема „українського П’ємонту” в Радянській Україні не розроблялась, хіба що при висвітленні шкідливих „буржуазно-націоналістичних” ідей. Лексичні штампи, в які належало обгортати метафору «возз’єднання» України, були канонізовані в 1945 р. візрцями партійної публіцистики, що триумфально повідомляла про чергове «возз’єднання» українських земель – приєднання Закарпаття. Фразеологічні кліше «одвічного тяжіння» до «возз’єднання» були остаточно відшліфовані під час святкування в 1954 р. 300-ліття приєднання України до Росії, оскільки головний наголос пропагандистського тиску падав на нібито багатовікове усвідомлення українським народом своєї братерської спільності з росіянами. Таким чином, історикам залишалося тільки поширити цей феномен на «колись насильницьки відторгнуті», а за радянських часів «щасливо возз’єднані» ті чи ті фрагменти території з вмістом українсько-го етносу [16].

Після закінчення Другої світової війни радянські війська встановили контроль над територією ряду країн Східної та Центральної Європи, в яких у передвоєнні і воєнні роки осіла та розгорнула національно-культурницьку і наукову роботу українська еміграція. Нові обставини примусили її шукати порятунку у західних зонах окупації в Німеччині та Австрії. Там зібралися науковці з різних культурних центрів (Варшави, Праги, Подебрад, Берліна, Відня), а також зустрілися кілька генерацій українських емігрантів: старої довоєнної еміграції, нової еміграції з Радянської України та вигнанці з Волині та Галичини. «На еміграції настала своєрідна духовна, культурна соборність українська», - писав Б.Крупницький [17, с.31]. Очевидно, що така концентрація емігрантських наукових сил у відносно вільних для дослідницької праці умовах створила своєрідну інтелектуальну та духовну атмосферу, яка спонукала до інтенсивних творчих пошуків та дискусій. Водночас на еміграції постала й проблема історичної орієнтації України, яка впродовж тривалого часу ніколи не була суто науковою проблемою в академічному розумінні.

Р.Млиновецький – один із небагатьох істориків української діаспори, хто категорично відкинув положення про особливу роль Галичини українському національно-визвольному русі. Він зазначав, що «Галичина не була «кузнею» української думки, лише приймала «ідеї» з Наддніпрянщини» [18, с.380], а «яскравою особливістю галицького національного руху у порівнянні з рештою України була його легальність і боротьба в основному скерована не проти держави, до якої вони належали, тільки проти фаворизування тою державою поляків» [18, с.381]. Р.Млиновецький перераховує позитивні фактори, які давали перевагу галичанам – це досвід парламентарної боротьби, створення громадських організацій, значну кількість урядовців, інтелігентів та національних організацій, але одночасно він зазначає нестачу політиків-ідеологів, «реальної, живої свідомості мас, що вони не галицькі українці, а просто українці» і недостатнє знання відносин на Наддніпрянщині. Таким чином, він вважав галицьку суспільну думку обмеженою, а ментальність недостатньо соборницькою [18, с.552].

На погляди багатьох істориків у діаспорі накладав відбиток власний досвід, зокрема участі у визвольних змаганнях 1917-1920 рр. та міжвоєнних політичних дискусіях. Однією з праць, яку важко вважати об’єктивною, є спогади Л.Цегельського [19]. Автор виступає апологетом галицької державності та «п’ємонтизму» галичан: «...ми, Галичани, є саме політичними соборниками. Всяку політику робимо, маючи

на увазі Київ, ідею однієї України – навіть коли робимо свою галицьку політику. Через це галицька політика така вперта, така безкомпромісна, аж до абсурду» [19, с.68].

Проблема «П'ємонту» є однією з головних у науковому доробку І.Лисяка-Рудницького. Вона розглядається у загальному комплексі питань новітньої історії Галичини та її стосунків з Великою Україною (статті «Вклад Галичини в українські визвольні змагання», «Михайло Драгоманов», «Драгоманов як політичний теоретик», «Українці в Галичині під австрійським пануванням», «Український національний рух напередодні першої світової війни» та інші). Історик високо оцінює можливості Галичини як українського П'ємонту не лише в минулому, особливо в період революції, але і в майбутньому. Головний фактор цього – політичні традиції в Західній Україні, які також консолідують і українську еміграцію. Серед факторів, які сприяли «п'ємонтизації» Галичини, історик називає релігійний – «релігійна ситуація в краї загострювала в українців почуття національної окремішності» [20, с.476]; політичний – український рух «діяв у конституційній державі»; і врешті, – «та допомога, яку національний рух в Галичині одержував з середньо-східної України». Завдяки цьому «сформувалася концепція Галичини, як українського П'ємонту»: маленького краю з великою місією, покликаною стати географічною базою і плацдармом визвольної боротьби всього українського народу» [20, с.478].

Тема п'ємонтизму та соборності України доповнилась у І.Лисяка-Рудницького також питанням державності Карпатської України [21]. Ця ж тема розроблялась П.Стерчо [22] та іншими істориками діаспори. 2002 року вийшла друком праця Пола Магоці «Витоки українського націоналізму: Галичина як український П'ємонт».

На жаль, огляд зарубіжної української історіографії не є повним, ряд праць виявився недоступним для огляду. Проте відзначимо, що в даний період у істориків діаспори з'являється об'єктивний неупереджений погляд на проблему „п'ємонтизму”, тому їх праці є дуже важливими у сучасному її вивченні.

Починаючи з другої половини 1980-х років, погляди на національну історію в українських істориків дещо змінюються, стають все більше об'єктивнішими. На Україну „повертаються” імена та праці визначних діячів українського національного руху та істориків – М.Грушевського, В.Винниченка та багатьох інших.

Т. Гунчак докладно розкриває складні умови та перипетії політичного життя українців кінця XIX – початку XX ст., проте виразу «український П'ємонт» не вживає. У його викладі ситуація виглядає як самостійне зростання самосвідомості і політичної активності галицьких українців, внаслідок особливих умов Австро-Угорської імперії: «перед першою світовою війною галицькі українці, широко розвинувши громадсько-політичну і культурну діяльність, перетворилися у самосвідому національну спільноту, метою якої було самостійне політичне життя» [23, с.62].

У виданому 1992 р. у Львові «Нарисі історії України» американських професорів А.Жуковського та О.Субтельного, який на той час замінював шкільні та вузівські підручники, зазначалось: «З огляду на великі труднощі в організації національного культурно-наукового життя в рамках Російської імперії, наддніпрянські діячі звернули свої погляди на Галичину, де конституційний режим Австро-Угорщини створював значно ширші можливості для національного руху. Тому протягом наступних п'ятдесяти років, аж до російської революції 1905 р., Галичина буде центром політично-громадської активності, П'ємонтом українського національного відродження» [24, с.65].

При вивченні національного відродження в Галичині на рубежі XIX – XX ст. В.Сарбей, один із перших вітчизняних істориків пострадянського періоду, використовує теорію «українського П'ємонту», автором якої він вважав М.Грушевського [25, с.40]. Історії національного руху в Галичині присвячені окремі дослідження 1990-х рр. М.Кугутяка [26], О.Сухого [27] та інших. Безпосередньо проблемі «П'ємонту» присвячені праці В.І.Гориня [28, 29].

Дослідник процесів формування української інтелігенції Г.Касьянов підтримує висновки М.Грушевського про становлення «українського П'ємонту» в Галичині та зазначає, що «нова генерація української інтелігенції, вихована українофілами, під впливом як загальноросійського суспільно-політичного піднесення, так і «українського П'ємонту» – Галичини прагнула якраз до політизації українського руху» [30, с.46].

Важливу методологічною настановою сучасної історіографії є теза про спільність форм, засобів і загальної логіки поступу національного руху українства в Східній та Західній Україні. Цю ідею у 1994 р. сформулював В.Г.Сарбей, оцінюючи громадсько-політичну та наукову діяльність М.Грушевського, що була «важливою єдиною ланкою між «двома Українами» у складі двох імперій» [25, с.42].

У 1990-х рр. в українській історіографії затверджується поняття «національний український рух». Про це свідчать колективні та авторські дослідження «Нариси з історії українського національного руху» [31], праці К.Кондратюка [32], А.Катренка [33].

У «Нарисах з історії українського державотворення» вперше розглядувана проблема виокремлена у окремий параграф. Автори зазначають, що вперше поняття «український П'ємонт» зустрічається у П.Куліша, але не уточнюють, де ж саме. Розглядається це питання більше у зовнішньополітичній орієнтації – на кого орієнтуватися – на Росію чи Європу. Зазначається, що перемогла «європейська само ідентифікація української громади в Галичині, що справить згодом неабиякий вплив на Наддніпрянщину. Галичина стала фактично «українським П'ємонтом», тобто осередком національної самосвідомості, яка просякла маси, і водночас – ідейним каталізатором національних процесів в усій Україні» [34, с.277].

Заслуговує на увагу дещо емоційна та дискусійна праця Є.Наконечного [35]. Львівський автор зазначав, що „Австрія мала позитивний вплив на культурне, церковне і політичне піднесення Галичини, в тому числі на вільний розвиток заборонених Москово русько-української мови та шкільництва” [35, с.38].

Підручник для студентів історичних факультетів «Історіографія історії України» (автори Коцур В.П., Коцур А.П.) зазначає без зайвих пояснень про ситуацію кінця XIX ст.: «...український національний рух продо-

вжує розвиватись, незважаючи на репресії з боку царату і набуває найбільших успіхів у Західній Україні, яка стала на той час своєрідним «Українським П'ємонтом», базою для його подальшого поширення» [36, с. 233].

У найновіших вузівських підручниках з історії України (щоправда, для студентів неісторичних факультетів) поняття «український П'ємонт» зустрічається дуже рідко. Тезу про Закарпаття як новий П'ємонт розвивають Мицик Ю.А., Бажан О.Г., Власов В.С. [37].

Питання „українського П'ємонту” є для багатьох сучасних істориків складовою у розробці проблем соборності української політичної нації. Це характерно для праць Гомотюк О. [38], Цикуренка С.Г. [39], Ідзьо В.М. [40].

Повернення поняття „українського П'ємонту” у науковій літературі призвело до необхідності його більш детального розгляду. Автор досліджень історії Українських січових стрільців Микола Лазарович видав окрему працю [41], розглядаючи виключно становище в Східній Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. Автор починає розгляд питання від діяльності „Руської трійці”, тобто від початків процесу національного відродження. Створення „Просвіти” та Літературного товариства виглядає як самостійна творчість галичан. Прикметно, що автор не вказує, що О.Кониський був наддніпрянцем. Надалі М.Лазарович старається більш об'єктивно підходити до висвітлення націєтворчих процесів у Галичині. Незважаючи на назву, історик ніде не пояснює поняття „український П'ємонт”, очевидно, вважаючи, що воно є загальновідомим.

У сучасних дослідженнях піддано ґрунтовній критиці ідеологічні засади радянської історіографії про Карпатську Україну, яка трактувала її як буржуазно-націоналістичне державне утворення, виникненню якого сприяла Німеччина [42, с.138]. У працях вітчизняних дослідників утверджується погляд, що утворення Карпатської України засвідчило прагнення українського народу жити у власній незалежній соборній державі. М.Вегеш і С.Віднянський пишуть, що цю подію необхідно розцінювати як другий після визвольних змагань 1917–1920 рр. етап у боротьбі за створення українського державного утворення на окремо взятій українській території. У цілому ряді праць дослідники дійшли обґрунтованого висновку, що Карпатська Україна стала провісницею соборної суверенної української держави для української спільноти, розкиданої у світі [43, с.48].

На думку закарпатського дослідника В.Худанича, утвердившись як держава, Карпатська Україна мала «допомогти усім українцям в їх змаганнях за створення соборної Української держави» [44].

О.Рубльов, який спеціалізується на націєтворчих процесах у західноукраїнських землях, вважає, що «на теренах Східної Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст. досить успішно реалізовувалася ідея українського П'ємонту. Здобутки підросійських українців були значно скромнішими, хоча їхній інтелектуальний і матеріальний внесок у розбудову галицького П'ємонту був дуже поважним. Ідеї державної незалежності та соборності дедалі глибше проникали у національну свідомість українців, незалежно від їхнього формального підданства» [45, с.141].

Обґрунтування ролі Галичини як «українського П'ємонту» характерне для дисертаційних досліджень В.Бурдуланюка [46], М.Мацькевича [47]. Зваженим поглядом на проблему відзначається докторська дисертація А.І. Павка. Він, зокрема, зазначає: „українська п'ємонтизація Східної Галичини засвідчила наявність у цьому краї комплексу соціально-економічних та суспільно-політичних передумов для виникнення перших українських політичних партій”. На погляд Павка А., з точки зору наукового, виваженого розуміння суті концепції “галицького П'ємонту” важливо враховувати ту обставину, що вона в історичному часі мала відносний, тимчасовий, а не абсолютний вимір. По-друге, таке унікальне суспільно-політичне явище вітчизняної історії, як “український П'ємонт” виникло завдяки об'єднаним зусиллям галицьких і наддніпрянських діячів. По-третє, політичне життя в Австро-Угорщині та Україні мало взаємозалежний характер [48; 15].

І.Срібняк проводить ряд аналогій у порівнянні двох П'ємонтів – італійського та українського: „до певної міри аналогічну функцію в Україні відіграла Галичина, провідна верства якої протягом віків зуміла протистояти всім спробам денационалізації, і більше того - відстояти свою батьківську мову, віру, звичаї, традиційні форми родинного життя. Саме завдяки вірності консервативним цінностям галицька регіональна еліта стала тим життєдайним джерелом націєтворчих ідей, яке неодноразово відіграло регенеруючу роль у всеукраїнському масштабі [49].

У 2005 р. вийшла монографія О.І.Кіяна, де доводиться, що автором тези «Галичина – український П'ємонт» був В.Антонович та що втілення цієї ідеї було засобом україно-польського порозуміння («Нова ера»). Історик поділяє думку І.Лисяка-Рудницького, що «ідею перетворення Галичини в «український П'ємонт» підтримав й Драгоманов, який поділяв точку зору Антоновича про безперспективність українського руху в Росії, але, на відміну від Антоновича, який покладав надію на згоду з польськими правлячими колами, Драгоманов пов'язував українські національні завоювання в Галичині з політичною демократизацією, захистом соціальних інтересів селянства і антиклерикалізмом, що передбачало боротьбу проти консервативного австро-польського режиму» [50, с.111].

Прямий зв'язок між ідеями Дж.Мадзіні, лідера італійського державного відродження та українською суспільно-політичною думкою відзначає у своїй монографії Варварцев М.М. [51].

Одним із найбільш повних, об'єктивних сучасних оглядів історії України та, зокрема, проблеми «українського П'ємонту» є ґрунтовна праця академіка НАН України, голови Народної партії В.М.Литвина [52]. Історик виокремив питання «Галичина - "Український П'ємонт"» в окремий параграф, де докладно проаналізував це суспільно-політичне явище на рубежі XIX – XX ст. Автором метафори про П'ємонт він вважає М.Грушевського, зважаючи на те, що саме він вводить його у науковий обіг. В.Литвин визначає причини

процесу «п'ємонтизації» Галичини. Найважливішими він вважає політичні – якщо в середині XIX ст. беззастережними лідерами українського руху були наддніпрянські діячі, українофіли, то внаслідок репресивної політики царського уряду саме вони висунули думку про переніс центру національного руху до Галичини. Далі вчений виокремлює ідеологічні чинники – створення спільної національної свідомості, складовою якої було усвідомлення етнічності, географічної та мовної єдності. Зміни відбувалися у психології галицьких українців, у яких почав витворюватися «комплекс П'ємонту», тобто усвідомлення провідної ролі та призначення Галичини в українському національному відродженні.

П'ємонтизація Галичини мала і соціально-економічне підґрунтя, що було пов'язано із модернізаційними процесами в сільському господарстві та соціальній сфері. Процес п'ємонтизації охоплював різні сторони життя галицького суспільства та відбувався в різних напрямках і формах: активна громадська діяльність, кооперативний рух, воєнно-спортивні організації, піднесення науки, освіти, культури краю, утворення політичних партій та двопартійної системи. В.Литвин аналізує дані напрями і форми, зауважуючи, що ідейними лідерами „Українського П'ємонту” були видатні інтелектуали, талановиті організатори, громадські діячі зі Сходу і Заходу України.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної історичної науки проблема „українського П'ємонту” зайняла своє належне місце у висвітленні історії національно-визвольного руху. Вона має органічний зв'язок із вивченням питань ідеологічного забезпечення процесів соборності та державотворення. Настав період узагальнення основних параметрів цієї проблеми та написання спеціальних наукових праць. Проте політична ситуація в країні вносить свої корективи у наукові дискусії та висновки вчених. Дискусія між Д.Табачником та І.Дзюбою щодо оцінки Галичини в українському державотворчому процесі викликала видання останньої праці І.Дзюби [53]. Таким чином, наукова розробка питання „українського П'ємонту” у вітчизняній історичній науці пройшла еволюцію від постановки проблеми на рубежі XIX – XX століть М.Грушевським до сьогоднішнього. Найбільш плідним виглядає період 1920-1930-х років, коли вийшли в світ праці істориків національно-державницького та консервативного напрямів суспільно-історичної думки С.Рудницького, В.Липинського, С.Томашівського. Серед авторів післявоєнного періоду слід відзначити І.Лисяка-Рудницького, праці якого дають більш зважений погляд на висвітлення проблеми. До початку 1990-х років наукове вивчення питання „п'ємонтизму” зосереджувалось у середовищі української еміграції, але вже з 1994 року спостерігається сплеск публікацій історичних праць в Україні. Можна стверджувати, що проблема „українського П'ємонту”, хоч і отримала значне освітлення у вітчизняній історіографії, ще не досягла свого об'єктивного завершення. Здобутки, висновки багатьох вчених минулого і сучасності не знайшли ще належного відображення у навчальній літературі з історії України.

Джерела та література

1. «Український П'ємонт»: еволюція ідеї [електронний ресурс] / Закутій І. – режим доступу: <http://kopychyntsi.com.ua/polityka/ukrayinskyu-pyemont-evoliutsiya-ideyi.html>
2. Галичина як український П'ємонт [електронний ресурс] / Процак Х. – режим доступу: <http://protsak.livejournal.com/4501.html>
3. Украина – не Галичина [електронний ресурс] / Бузина О. – режим доступу: <http://www.from-ua.com/voice/45e8a21a5a01e.html>
4. Аркас М. Історія України-Русі / М.Аркас. – Одеса: Маяк, 1994. – 392 с.
5. Єфименко О. Історія України та її народу / О.Єфименко – К.: Мистецтво, 1992. – 326 с.
6. Грушевський М.С. Твори у 50 т. – Т.1. Серія Суспільно-політичні твори. 1894-1907. – Львів: Світ, 2002. – 592 с.
7. Грушевський М.С. Галичина і Україна / М.С. Грушевський // Націоналізм. Антологія. – К., 2000. – С.180-187.
8. Франко І. «Одвертий лист до галицької української молодіжи» / І.Франко // Збір. твор. у 50 т. – Т. 45. – С.401–409.
9. Франко І. Поза межами можливого / І.Франко // Збір. твор. у 50 т. – Т. 45. – С. 276-285.
10. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України / С.Рудницький. – Львів: Світ, 1994. – 608 с.
11. Липинський В. Покликання «варягів», чи організація хліборобів? / В.Липинський. – Нью-Йорк: Булава, 1954. – 114 с.
12. Томашівський С. Під колесами історії / С.Томашівський. – Нью-Йорк: Булава, 1962. – 111 с.
13. Крип'якевич І.П. Огляд історії України: посіб. / Іван Крип'якевич. – К.: Вища шк., 1995. – 143 с.
14. Камінський А. Галичина – П'ємонт [електронний ресурс] / А.Камінський. – Режим доступу: http://www.ukrstor.com/ukrstor/kaminski_piemont.html
15. Угрин-Безгрішний М. Львів-Київ-Харків: Культурні взаємини молоді західної зо східною Україною перед вибухом першої світової війни / М.Угрин-Безгрішний. – Рогатин-Київ: Журавлі, 1941. – 75 с.
16. Яковенко Н. Кілька спостережень над модифікаціями українського національного міфу в історіографії [електронний ресурс] / Н.Яковенко. – Режим доступу: <http://www.ukrhistory.narod.ru/texts/yakovenko-5.htm>
17. Ясь О. Історична доба у світлі наукової дискусії української еміграції другої половини 40-х рр. XX ст. (Б.Крупницький, В.Петров) / О.Ясь // Молода Нація. – К.: Смолоскип, 2002. – №2. – С.24-39.
18. Млиновецький Р. Історія українського народу (нариси з політичної історії) / Р.Млиновецький. – Мюнхен: Укр.Наукове вид-во, 1953. – 643 с.
19. Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв'язані з Першим Листопадом 1918 р. / Л.Цегельський. – Нью Йорк-Філадельфія: Булава, 1960. – 335 с.
20. Лисяк-Рудницький І. Український національний рух напередодні першої світової війни / І. Лисяк-Рудницький. Історичні есе. – В 2 т. – Т.1. – К.: Основи, 1994. – С.471-483.
21. Лисяк-Рудницький І.Карпатська Україна: народ у пошуках своєї ідентичності / І. Лисяк-Рудницький. Історичні есе. – В 2 т. – Т.1. – К.: Основи, 1994. – С. 451-470.
22. Стерчо П. Карпато-Українська Держава. До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках / П. Стерчо. – Торонто: Наукове товариство імені Т.Шевченка, 1965 (репринт – Львів, 1994. – 288 с.)
23. Гунчак Т. Україна: перша половина XX століття: Нариси політичної історії / Т.Гунчак. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.

24. Жуковський А. Нарис історії України / А. Жуковський, О. Субтельний – Львів: Вид-во Наукового товариства імені Т.Шевченка у Львові, 1992. – 230 с.
25. Сарбей В.Г. Розвиток української національної самосвідомості / В.Г. Сарбей // Нариси з історії українського національного руху: Колективна монографія. – К.: Інститут історії України НАНУ, 1994. – С. 30-43.
26. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нариси суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939) / М.Кугутяк. – Івано-Франківськ: Б.в., 1993. – 202 с.
27. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст. – Львів: Львів. держ. ун-т, 1999. – 226 с.
28. Горинь В.І. Український П'ємонт: ретроспектива і перспектива / В.І.Горинь // Вісник МАУ. – К., 1994. – №1. – С.44 – 57.
29. Горинь В. До питання про Український П'ємонт (М.Грушевський і Галичина) / В. Горинь // Другий міжнародний конгрес україністів. – Львів, 1994. – Ч.1. – С.239–248.
30. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX – XX століть. Соціально-політичний портрет / Г.Касьянов. – К.: Либідь, 1993. – 176 с.
31. Нариси з історії українського національного руху / Відп. ред. В.Г.Сарбей. – К., 1994. – 168 с.
32. Кондратюк К. Нариси історії українського національно-визвольного руху XIX століття / К. Кондратюк. – Тернопіль, 1993. – 98 с.
33. Катренко А. М. Український національний рух XIX ст. Ч. 2. 60–90-ті роки XIX ст. : навч. посіб. для студ. іст. ф-ту / А. М. Катренко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1999. – 189 с.
34. Грабовський С. Нариси з історії українського державотворення / С. Грабовський, С. Ставряні, Л. Шкляр – К.: Генеза, 1995. – 608 с.
35. Наконечний Є. Украдене ім'я: Чому русини стали українцями / Є. Наконечний. – Львів, 1998. – 162 с.
36. Коцур В.П. Історіографія історії України: курс лекцій: навч. посібник [для студ. історич. спеціальност. вуз.] / В.П. Коцур, А.П. Коцур. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 520 с.
37. Мицик Ю.А. Історія України: Навч. Посібник/ Ю.А. Мицик, О.Г. Бажан, В.С. Власов. – К.: Вид.дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 576 с.
38. Гомотюк О. Ідеї соборності в українознавчих дослідженнях на рубежі XIX – XX століть / О.Гомотюк // Українознавство. – 2005. – №1. – С.63–68.
39. Цикуренко С.Г. Політико-філософські виміри формування української політичної нації / С.Г. Цикуренко // Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В.С.Крисаченка. – К.: НІСД, 2004. – С. 204–216.
40. Ідзьо В. М.С.Грушевський про українське питання у Росії в період I російської буржуазно-демократичної революції 1905 – 1907 років / В.Ідзьо // Персонал. – 2006. – № 11. – С.18–23.
41. Лазарович М. „П'ємонт” українського національного відродження (Східна Галичина у другій половині XIX – на початку XX століття) / М.Лазарович. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 65 с.
42. Вегеш М. Карпатська Україна 1938 — 1939 рр. в українській історіографії / М.Вегеш // Український історик. — 1997. — № 1-4. — С. 136–140.
43. Вегеш М.М. Країни Центрально-Східної Європи та українське питання (1918–1939) / М.М. Вегеш, С.В. Віднянський. – Київ–Ужгород, 1998. – 256 с.
44. Худанич В. Карпатська Україна в європейській політичній кризі 1938-1939 років / В.Худанич // Календар «Просвіти» на 1994 рік. — Ужгород, 1994. — С. 60.
45. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у Наддніпрянщині (1914-1921 рр.) / О.Рубльов // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – 2004. – №1. – С.141–158.
46. Бурдуланюк В.М. Культурні зв'язки Галичини з Наддніпрянською Україною в кінці XIX – на початку XX ст. / автореф. дис... канд. іст. наук спец: 07.00.01 / Бурдуланюк В.М.; Чернівецький держ. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 1996. – 24 с.
47. Мацькевич М.М. Становлення і розвиток ідеї українського державотворення в Галичині (друга половина XIX - початок XX століття): дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Мацькевич Микола Михайлович; НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2002. – 223 арк.
48. Павко А.І. Становлення та діяльність політичних партій і організацій в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.: автореф. дис... доктора іст. наук: спец. 07.00.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2001. – 516 с.
49. Утворення єдиного італійського королівства (1848 – 1870 рр.) [електронний ресурс] / І. Срібняк. – Режим доступу: <http://www.lrc.org.ua/lipinsky/almanah/almanah-ua7.html>
50. Кіян О. Володимир Антонович: історик й організатор «Київської історичної школи» / О.Кіян. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2005. – 489 с.
51. Варварцев М.М. Джузеппе Мадзіні, мадзінізм і Україна: Монографія / М.М.Варварцев. – К.: Унів. Вид-во Пульсари, 2005. – 304 с.
52. Литвин В.М. Історія України від найдавніших часів до 2004 р. – К., 2005. [електронний ресурс] / В.Литвин – режим доступу: http://www.lytvynv.org.ua/history_of_ukraine/index.php?article=Ch4_r10_p3
53. Дзюба І. Нагітання мороку: від чорносотенців XX ст. до українофобів початку XXI ст. / Іван Дзюба. – К.: Вид.дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 503 с.

Вивсяная И.А. «Украинский Пьемонт» в освещении отечественной исторической науки

В статье анализируется процесс развития историографии проблемы «украинского Пьемонта» отечественными исследователями от её возникновения в конце XIX в. до современности. Автор рассматривает попытку «пьемонтизации» Галиции и других регионов Украины. Вопрос «украинского Пьемонта» остается для многих современных историков составным при разработке проблем соборности украинской политической нации. Это одна из первых попыток обобщения историографического опыта в данной проблематике.

Ключевые слова: «украинский Пьемонт», пьемонтизация, национальная консолидация, соборность.

Vivsyana I.A. "Ukrainian Piedmont" in the coverage of national historical science

This article analyzes the development of historiography problems "Ukrainian Piedmont" local researchers from its emergence in the late 19th century to present. The author considers an attempt to "pyemontyzatsiyi" Galicia and other regions of Ukraine. The question about "Ukrainian Piedmont" remains for many modern historians as components in the development problems of unity of Ukrainian political nation. This is one of the first attempts to generalize historiographical experience of this issue.

Keywords: "Ukrainian Piedmont", "pyemontyzatsiya", national consolidation, conciliarism

УДК: 303.446.4(470+571)"20"

О. Ю. Жиряков

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИН РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКОЇ ВІЙНИ В ІМПЕРСЬКОМУ НАПРЯМІ РОСІЙСЬКОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглянуто історію створення та удосконалення гіпотез причин радянсько-німецької війни в імперському напрямі російської історіографії Другої світової війни, встановлено та розкрито ключові положення цих гіпотез.

Ключові слова: гіпотеза "другорядності", стратегічна гіпотеза, причини радянсько-німецької війни.

Проблематика Другої світової війни привертає до себе пильну увагу і є предметом наукових дискусій впродовж багатьох десятиліть. Часто йдеться не просто про трактування тієї або іншої події найбільшої трагедії ХХ століття, а про абсолютно протилежні оцінки причин і підсумків війни, які мають безпосереднє відношення до сучасної європейської і глобальної політики.

Професійний обов'язок істориків - викласти на основі першоджерел, а не довільних інтерпретацій, правду про цю трагедію. Історію необхідно розглядати у всій її цілісності, аналізувати сукупність подій і причинно-наслідкових зв'язків в їх історичному контексті. Механізм виникнення глобальних воєн повинен бути досконально вивчений для того, щоб не повторювалися такі уселенські катастрофи.

Разом з тим важливо знати, як йде вивчення даної проблеми в зарубіжній історіографії. Особливий інтерес для української історичної науки представляє вивчення проблеми Другої світової війни в російській історіографії. Тільки достовірно науковий підхід, заснований на добротному опрацюванні історичного матеріалу, може допомогти витягнути належні уроки з нашої спільної історії. Тому вивчення гіпотез причин глобальних воєн висунутих у імперському напрямі російської історіографії Другої світової війни та викладення їх основних положень є актуальним.

Дослідження причин глобальних воєн і як соціального явища, і конкретно Другої світової війни є однією з найбільш розроблених проблем в імперській історіографії.

Розробка поданої проблеми в імперському напрямі насамперед пов'язана з іменами таких дослідників, як С.Брезкун (С.Кремльов), Р.Ісмаїлов, Ю.Мухін, О.Паршев, С.Переслєгін.

При розгляді історії вивчення цієї проблеми в імперському напрямі чітко виділяються два періоди: 1999–2004 рр. і 2004 р. – по теперішній час. На першому етапі власних цільних гіпотез причин конкретних глобальних воєн у дослідників імперського напрямку не було.

С.Переслєгін приводить три гіпотези причин Другої світової війни. Перша - це традиційна для радянської історіографії гіпотеза "нацькування" Німеччини. Дослідник відзначає, що "можливо, мова йшла про надзвичайно непряму велику стратегію, що має метою взаємно зрівноважити Німеччину й Радянський Союз, зіштовхнути ці країни між собою й потім знищити" [16, с.484-485].

Другою гіпотезою, яку приводить дослідник, є "особистісна" гіпотеза ліберальної історіографії. Дослідник зауважує: "Втім, найбільш імовірна найпростіша версія: не було ні складної політичної інтриги..., ні хитроумної американської провокації... Причиною катастрофи стали звичайні помилки. Помилки людей, які - ні освітою своєю, ні інтелектом - не відповідали займаним посадам" [16, с.485].

І, нарешті, приводить гіпотезу "Рах Америка". С.Переслєгін викладає її таким чином: "Крах 1929 року особливо сильно вдарив по економіці США. Ф.Рузвельт, прекрасний аналітик, прийшов до висновку про структурний характер кризи. Це означало, що вихід лежить на шляху руйнування сформованої світової економіко-політичної системи. Англо-німецька війна могла здатися Ф.Рузвельту комфортним для США способом знищення Версальського світоустрою" [16, с.485].

Спочатку дослідники імперського напрямку використали як рівноцінні "особистісну" гіпотезу ліберальної історіографії й гіпотезу "нацькування", властиву радянській історіографії. Однак персоналізованість першої й заідеологованість другої перебували в явному протиріччя з методологічними принципами імперського напрямку. Наявність такого протиріччя зобов'язала дослідників імперського напрямку провести критичний аналіз попередніх гіпотез причин конкретних глобальних воєн.

"Особистісна" гіпотеза ліберальної історіографії першою з попередніх гіпотез зазнала критики. Скептичне відношення до поданої гіпотези було спільним для всіх авторів імперського напрямку. Розрізнявся лише ступінь аргументованості критики в різних дослідників імперського напрямку.